

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA BILISH FAOLLIGINI
RIVOJLANISHNING DIDAKTIK ASOSLARI**

Qo‘qon universiteti Andijon fililali

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 24-04 guruh

Talabasi: Sattarova Xusnidaxon Ravshanbek qizi

Ilmiy rahbar: I.G.Mamajonov

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bilish faolligini rivojlantirishning didaktik asoslari yoritilgan. Unda bilish faolligi tushunchasining mohiyati, uning pedagogik va psixologik jihatlari, shuningdek, ta‘lim jarayonida qo‘llaniladigan asosiy didaktik tamoyillar tahlil qilingan. Muammoli ta‘lim, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘qituvchining ro‘li va motivatsiyaning ahamiyati ham asoslab berilgan.

Аннотация В данной статье рассматриваются дидактические основы развития познавательной активности учащихся начальных классов. Раскрывается сущность понятия познавательной активности, анализируются её педагогические и психологические аспекты. Особое внимание уделяется основным дидактическим принципам, а также использованию проблемного обучения, интерактивных методов, игровых технологий и информационно-коммуникационных средств в образовательном процессе. В статье также обоснована роль учителя и значение мотивации в формировании активной познавательной деятельности младших школьников.

Annotation This article examines the didactic foundations of developing cognitive activity in primary school students. It explains the essence of cognitive activity and analyzes its pedagogical and psychological aspects. Special attention is paid to key didactic principles, as well as the use of problem-based learning, interactive methods, game technologies, and information and communication tools in the educational process. The article also highlights the role of the teacher and the importance of motivation in fostering active cognitive engagement among primary school learners.

Kalit sozlar: Bilish faolligi, boshlang‘ich ta‘lim, didaktik asoslar, ta‘lim tamoyillari, muammoli ta‘lim, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, motivatsiya, mustaqil fikrlash, pedagogik jarayon.

Ключевые слова: Познавательная активность, начальное образование, дидактические основы, принципы обучения, проблемное обучение,

интерактивные методы, игровые технологии, мотивация, самостоятельное мышление, педагогический процесс.

Keywords: Cognitive activity, primary education, didactic foundations, teaching principles, problem-based learning, interactive methods, game technologies, motivation, independent thinking, pedagogical process.

Kirish: Ta'lim tizimining eng muhim bosqichi – boshlang'ich ta'lim davridir. Chunki aynan shu bosqichda o'quvchining o'qishga bolgan munosabati, bilim olishga qiziqishi va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisida bilish faolligini rivojlantirish bugungi zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Bilish faolligi - bu o'quvchining bilim olish jarayonidagi ongli, mustaqil va ijodiy ishtirokidir. U faqat malumotni eslab qolish bilan cheklanmay, balki uni tushunish, tahlil qilish, solishtirish va amaliyotda qo'llashni ham o'z ichiga oladi.

1. Bilish faolligining mohiyati va pedagogik-psixologik asoslari

Bilish faolligi o'quvchining ichki motivatsiyasi, qiziqishi va ehtiyoji bilan chambarchas bog'liq. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda qiziqish tabiiy ravishda yuqori boladi. Ular ko'p savol beradi, atrof-muhitni organishga intiladi. Agar o'qituvchi ushbu tabiiy qiziqishni to'g'ri yo'naltira olsa, bilish faolligi samarali rivojlanadi.

Psixolog olimlardan Lev Vygotskiy takidlaganidek, bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit va ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Uning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga ko'ra, bola kattalar yoki tengdoshlar yordamida o'zi mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni bajarish jarayonida rivojlanadi. Bu esa bilish faolligini rag'batlantirishning muhim omilidir. Shuningdek, Jean Piaget fikricha, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar konkret operatsion tafakkur bosqichida boladi. Demak, ular ko'rgazmali vositalar va amaliy faoliyat orqali bilimni yaxshiroq o'zlashtiradi.

2. Bilish faolligini rivojlantirishning didaktik tamoyillari

Bilish faolligini shakllantirish malum didaktik tamoyillarga asoslanadi:

2.1. Onglilik va faollik tamoyili

Bu tamoyilga ko'ra, o'quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol egallovchi bolishi kerak. O'qituvchi savol-javob, muhokama va tahlil orqali o'quvchini fikrlashga undaydi.

2.2. Ko'rgazmalilik tamoyili

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ko'rgazmali materiallar - rasmlar, sxemalar, modellardan foydalanish juda muhim. Bu ularning tasavvurini kengaytiradi va mavzuni tushunishni osonlashtiradi.

2.3. Tizimlilik va izchillik tamoyili

Bilimlar mantiqiy ketma-ketlikda berilishi kerak. Oddiy tushunchalardan murakkab tushunchalarga o'tish o'quvchining tafakkurini rivojlantiradi.

2.4. Mustaqillik tamoyili

O'quvchiga mustaqil izlanish imkoniyatini berish zarur. Masalan, kichik loyiha ishlari, kuzatuv topshiriqlari, tajribalar bilish faolligini oshiradi.

3. Bilish faolligini rivojlantirish metod va vositalari

3.1. Muammoli talim texnologiyasi

Muammoli savollar o'quvchini fikrlashga majbur qiladi. Masalan: Nega suv muzlaganda hajmi kengayadi? Bu kabi savollar bolaning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi.

3.2. Interfaol metodlar

Aqliy hujum, Klaster, Baliq skeleti, Ro'l oynash metodlari oquvchini dars markaziga olib chiqadi. O'quvchi oz fikrini erkin bildiradi va boshqalar fikrini eshitadi.

3.3. O'yinli talim

Didaktik o'yinlar boshlang'ich sinfda juda samarali. O'yin orqali o'quvchi bilimni qiziqarli tarzda egallaydi, ijodkorlik va mustaqillik rivojlanadi.

3.4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

Multimedia vositalari, interaktiv doskalar va taqdimotlar o'quvchilarning e'tiborini jalb qiladi. Vizual va eshitish orqali bilim mustahkamlanadi.

4. Bilish faolligini rivojlantirishda motivatsiyaning orni

Motivatsiya - bu o'quvchini harakatga undovchi ichki kuchdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida motivatsiyani oshirish uchun:

Rag'batlantirish

Maqtov va ijobiy baholash

Qiziqarli topshiriqlar

O'yin elementlari

katta ahamiyatga ega.

Agar o'quvchi o'z muvaffaqiyatini his qilsa, u yanada faolroq boladi.

5. O'qituvchining kasbiy mahorati

Bilish faolligini rivojlantirish kop jihatdan o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. O'qituvchi: Darsni puxta rejalashtirishi

Individual yondashuvni taminlashi

O'quvchini erkin fikrlashga undashi

Ijobiy psixologik muhit yaratishi

zarur.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samimiy munosabat dars samaradorligini oshiradi.

6. Amaliy tavsiyalar

Boshlang'ich sinflarda bilish faolligini oshirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

Har bir darsni muammoli savol bilan boshlash.

O'quvchilarga savol berish imkoniyatini ko'proq yaratish.

Guruhli ishlardan foydalanish.

Hayotiy misollarni koproq keltirish.

O'quvchini mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatish.

Xulosa: Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish faolligini rivojlantirish zamonaviy talim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang'ich talim bosqichida bolaning bilimga bo'lgan munosabati, o'qishga qiziqishi, mustaqil fikrlashi va atrof-muhitni anglashga intilishi shakllanadi. Agar ushbu davrda oquvchining tabiiy qiziqishi to'g'ri yonaltirilsa va qollab-quvvatlansa, u kelajakda faol, tashabbuskor va ijodkor shaxs bo'lib yetishadi. Aksincha, dars jarayonida faollik yetarli darajada rag'batlantirilmasa, o'quvchi passiv tinglovchiga aylanishi mumkin.

Bilish faolligi o'quvchining bilimni shunchaki yodlab olishidan kora, uni ongli ravishda tushunishi, tahlil qilishi, solishtirishi va amaliyotda qollay olishini anglatadi. Shu bois ta'lim jarayoni didaktik tamoyillar onglilik va faollik, korgazmalilik, tizimlilik va izchillik, individual yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. Muammoli ta'lim, interfaol metodlar, didaktik oyinlar hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaradi.

Shuningdek, o'qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik yondashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchiga tayyor bilim beruvchi emas, balki yonaltiruvchi, rag'batlantiruvchi va qollab-quvvatlovchi shaxs bolishi lozim. Dars jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish, har bir oquvchining fikrini hurmat qilish va muvaffaqiyatini etirof etish bilish faolligini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish faolligini rivojlantirish talim samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Bu jarayon puxta didaktik asosga ega bolib, pedagogik mahorat, zamonaviy metodlar va o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuv orqali amalga oshiriladi. Natijada esa mustaqil fikrlaydigan, bilimga chanqoq, ijodkor va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Lev Vygotskiy. Myshleniye i rech (Fikrlash va nutq). Moskva: Pedagogika, 1982.
3. Jean Piaget. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1969.
4. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Fan, 1993.
5. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi, 1992.

6. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
7. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi, 2010.
8. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. Toshkent, 2020.

